

LUBELSKI ROCZNIK PEDAGOGICZNY
T. XXXVIII, z. 1 – 2019

DOI: 10.17951/lrp.2019.38.1.295-306

KATARZYNA KORONA

Instytut Pedagogiki, Wydział Pedagogiki i Psychologii UMCS

ORCID 0000-0002-6622-7131

WYKORZYSTANIE ARTETERAPII W RESOCJALIZACJI PENITENCJARNEJ

Streszczenie: Celem proponowanego referatu jest zwrócenie uwagi na możliwość zastosowania arteterapii w pracy resocjalizacyjnej z osobami nieprzystosowanymi społecznie, ze szczególnym uwzględnieniem resocjalizacji penitencjarnej. Oddziaływania arteterapeutyczne przedstawione zostaną z perspektywy praktyki penitencjarno-resocjalizacyjnej. Autorka odniesie się do problemów i szans związanych z wyborem arteterapii jako głównej metody prowadzenia oddziaływań wobec skazanych na kary długoterminowego pozbawienia wolności. W ostatniej części referatu zawarte zostaną refleksje uwzględniające doświadczenia z realizacji autorskich programów w zakładach karnych.

Słowa kluczowe: arteterapia, resocjalizacja penitencjarna, skazany

WPROWADZENIE I CEL PRACY

Kara pozbawienia wolności, mimo towarzyszącej jej krytyki, nadal ma wielu zwolenników (Jaworska 2012, s. 79). Trudno oszacować, czy utrzymująca się duża liczba osób skazanych (73822; na dzień 31.12.2017 r.) przebywających w zakładach karnych stanowi uzasadnienie konieczności ich utrzymywania, przejaw rosnącej przestępczości, konsekwencje obecnej polityki karnej czy dowód braku skuteczności oddziaływań resocjalizacyjnych (Stańdo-Kawecka 2007, s. 311). Prawdopodobnie jest to wypadkowa wszystkich powyższych elementów.

Pojęcie resocjalizacji ma wiele definicji, dlatego w artykule przedstawione zostaną wybrane z nich. Zdaniem Cz. Czapówa i St. Jedlewskiego (1971, s. 37) resocjalizacja stanowi rodzaj procesu wychowania służący rozpoczynaniu, profilowaniu, korygowaniu oraz wspieraniu procesu socjalizacji, aby umożliwić uczestnikom

adekwatne funkcjonowanie w sytuacjach społecznych. Pedagogika resocjalizacyjna stanowi dział pedagogiki specjalnej, a zarazem dyscyplinę teoretyczną i praktyczną, koncentrującą się na wychowaniu osób z zaburzoną socjalizacją (Jaworska 2012, s. 226). Według M. Kuć (2011, s. 12) do celów pedagogiki resocjalizacyjnej, oprócz rozwoju i uspołecznienia jednostki, należy także twórcze oraz kreatywne przekształcanie siebie i otoczenia. Z uwagi na wykorzystanie istniejących teorii, kreowanie nowych koncepcji i posługiwanie się nimi w działalności praktycznej uznawana jest za naukę praktyczną (Konopczyński 2009, s. 29–30).

W kodeksie karnym wykonawczym wykonywanie kary pozbawienia wolności służy rozbudzeniu w skazanych chęci aktywnego uczestnictwa w modelowaniu społecznie aprobowanych postaw oraz poczucia odpowiedzialności, potrzeby szanowania prawa i unikania powrotu do przestępstwa (art. 67§ 1). Jest to możliwe do osiągnięcia poprzez zindywidualizowane oddziaływanie na skazanych w różnych systemach wykonywania kary, rodzajach i typach zakładów karnych (art. 67§ 2). Do środków oddziaływań penitencjarnych ustawodawca zaliczył: pracę, nauczanie, zajęcia kulturalno-oświatowe i sportowe, podtrzymywanie kontaktów z rodziną i światem zewnętrznym oraz środki terapeutyczne (art. 67§ 3). Zajęcia kulturalno-oświatowe stanowią konglomerat różnych inicjatyw z wykorzystaniem szeroko pojmowanej kultury i sztuki. Zaliczane są do nich różne formy oddziaływań, jak: grupy zainteresowań, praca twórcza, film czy formy teatralne (Machel 2003, s. 260), także wypożyczanie książek, prasy i urządzeń audiowizualnych (Kuć 2011, s. 99). Ich wykorzystanie w pracy resocjalizacyjnej pozwala na minimalizowanie więziennej nudy, konstruktywne gospodarowanie czasem wolnym, rozwijanie zainteresowań i umiejętności, podjęcie działań samorozwojowych (Machel 2003, s. 260), zmniejszanie konsekwencji deprywacji sensorycznej, liczby zachowań agresywnych i konfliktów (Kuć 2011, s. 99).

Zadaniem pedagogiki resocjalizacyjnej jest polepszenie relacji jednostki ze środowiskiem społecznym poprzez korekcyjnie przekształcenie cech osobowych wraz z postawami społecznymi (Konopczyński 2009, s. 28–29). Pedagogika penitencjarna jest uznawana za dział pedagogiki resocjalizacyjnej zajmujący się wychowaniem dorosłych – niedostosowanych społecznie, wykołejonych, przebywających w zakładach karnych (Benedyczak i in. 1995, s. 11).

Osoby skazane stanowią specyficzną grupę. Głównymi problemami tworzących ją osób są nieadekwatne funkcjonowanie społeczne i zaburzone relacje z otoczeniem. Kryterium społecznego przystosowania mieści się w zdolności jednostki do pełnienia ról społecznych (Czapów, Jedleński 1971, s. 34). Nieprzystosowanie społeczne jednostki przejawia się szeregiem objawów wskazanych w różnych klasyfikacjach, te wyróżnione przez C. Cekierę to: „napady krzyku, płaczu lub złości, nieproporcjonalne do działających bodźców; uczulenie fizyczne i psychiczne na

określone bodźce; nadpobudliwość emocjonalna; bezsenność oraz częste marzenia na jawie; brak apetytu lub tendencja do żarłoczności, ucieczka w chorobę; regresja do form zachowania z wcześniejszych faz rozwojowych; lęki, poczucie zagrożenia; poczucie depresji, apatii, izolacji; bezradność i nieporadność; lekceważenie obowiązków w domu i szkole; zaniedbania w nauce – negatywna postawa wobec szkoły; częste wagary, ucieczki z domu; kradzieże; agresja w stosunku do osób i zwierząt; palenie papierosów, alkoholizm; nadużywanie leków i środków odurzających; chuligaństwo i wandalizm; przynależność do grup nieformalnych; tatuaże; pasożytniczy tryb życia; ucieczka przed krytyką” (Stanik 2008, s. 171). Wszystkie te elementy u osób dorosłych, w tym przypadku skazanych, składają się na grupę: nieufną, nisko zmotywowaną, często niechętnie mówiącą o sobie, która nie szuka kontaktu, bądź – zabiegając o niego – przyjmuje postawę konfrontacyjną (por. Łuczak 2012, s. 42). Dodatkowym utrudnieniem jest specyfika miejsca. Fakt samego uwięzienia i jego konsekwencje powodują specyficzny rodzaj funkcjonowania. Wymienianymi problemami są: brak kultury osobistej i towarzyskiego obycia, wulgarność językowa, brak zawodu i odpowiedniego wykształcenia, brak aspiracji i celów życiowych (Marczak 2009, s. 11–12), do tego dochodzą konsekwencje izolacji: pozbawienie wolności i pochodne tego stanu rzeczy, pozbawienie udogodnień materialnych i usługowych, pozbawienie kontaktów heteroseksualnych, pozbawienie autonomii – możliwości decydowania o sobie i swojej aktywności w warunkach izolacji więziennej równoznaczne z pozbawieniem poczucia bezpieczeństwa (Jędrzejak 1996, s. 126), zaburzenia emocjonalne, psychozy maniako-depresyjne, depresja reaktywna, psychoza alkoholowa, różnego rodzaju nerwice, zaburzenia lękowe, histeria (Przybyliński 2005), wadliwe techniki adaptacji, stygmatyzacja, wykluczenie społeczne, wzajemna demoralizacja, brak możliwości doświadczenia pozytywnych uczuć czy realizowania ról życiowych (Jaworska 2012, s. 260–269). Ich połączenie, wraz z zależnością wynikającą z sytuacji izolacji więziennej, sprzyjają kolejnym deformacjom osobowości oraz występowaniu zachowań asocjalnych (Wojciechowska 2010, s. 258–259).

Statystyka od dawna przemawia na niekorzyść oddziaływań resocjalizacyjnych, ale nadal pozostaje spory margines możliwości. Według szacunków H. Machela (2006, s. 154), 30–35% populacji więziennej to osoby, względem których oddziaływania resocjalizacyjne pozostają bezskuteczne, co wynika z ich aspołecznej natury. Pozostawia to optymistyczną perspektywę 55–60% skazanych wymagających takiej pomocy, wskazania właściwego kierunku postępowania i udzielenia wsparcia. Są to jednostki uznawane za nieporadne życiowo. Zakładając, że demoralizacja stanowi wynik negatywnego treningu społecznego (Dymanus-Gaudyn 2014), właśnie uczestnictwo w treningach umiejętności społecznych wydaje się być oczywistym rozwiązaniem. Treningi takie stwarzają okazję do kontaktów

z innymi ludźmi (Smółka 2008), a poprzez kontakty w małej grupie ułatwiają otwarcie się na innych. Cel resocjalizacji jest różnie formułowany (Pytka 2008, s. 73–77), często oparty na rewizji przekonań, nastawień, form reakcji, zachowań, postaw czy ról społecznych, nazywany korekcją. Poprzez modyfikację skryptów poznawczych oraz zniekształconych atrybucji dąży się do wprowadzenia zachowań aprobowanych społecznie, zamiast tych niewłaściwych. Zaangażowanie skazanego w proces kształtowania społecznie pożądanых postaw stanowi cel oddziaływań resocjalizacyjnych (art. 67 1 k.k.w.), a uwzględniając jego aktywny udział w procesie wpisuje się również w definicję celu maksimum (Machel 2008, s. 14–15). Szczególnie na znaczeniu zyskuje stwarzanie okazji do zastanowienia się nad sobą i rozwijania samoświadomości.

Programy z wykorzystaniem sztuki są obecne w placówkach resocjalizacyjnych. Przykłady takich inicjatyw przedstawia M. Konopczyński (2009, s. 312–341) i są to np. więzienny klub literacki, twórczość artystyczna skazanych i ich satyryczna działalność plastyczna, więzienna działalność teatralna. M. Marczak (2009) prezentuje wybrane programy rozwijania twórczości własnej skazanych, zaś J. Florczykiewicz (2013) opisuje założenia terapii przez kreację plastyczną w resocjalizacji recydywistów penitencjarnych. Wzmianki o aktywności artystycznej skazanych w polskich jednostkach penitencjarnych zawarła też A. Jaworska (2016, s. 118–122). Poza wskazanymi, niewiele jest jednak publikacji z tego zakresu. Pojawiają się głównie krótkie informacje na portalu Służby Więziennej lub w prasie branżowej, bez możliwości zapoznania się z ich założeniami.

Równocześnie systematycznie rośnie liczba skazanych na długoterminowe kary pozbawienia wolności (Mrozek 2011, s. 243), co zresztą znajduje odzwierciedlenie w statystyce.

Tab. 1. Więźniowie długoterminowi – zestawienie statystyczne

Rok	Wyrok	
	25 lat	dożywocie
2018	1723	427
2017	1733	397
2016	1718	380
2015	1688	363
2010	1517	263
2001	950	59

Źródło: Wolska A., 2000, *Model czynników ryzyka popełnienia zabójstwa*, Szczecin, s.96; *Roczna informacja statystyczna za rok 2001–2018*, Warszawa

Brakuje jednoznacznego rozstrzygnięcia odnośnie definicji długoterminowej kary pozbawienia wolności. W obszarze prawa karnego wykonawczego można znaleźć kilka stanowisk, które odróżnia dolna granica kary długoterminowej: 3 lat, 5 lat, 10 lat (Mrozek 2011, s. 236). Najczęściej przyjmowaną jest granica 5 lat i więcej.

W grupie więźniów długoterminowych wskazywany jest szereg problemów: niewielka refleksyjność, niewielki poziom poczucia żalu czy poczucia winy ze względu na popełniony czyn, nieumiejętność przewidywania konsekwencji swojego zachowania (Wolska 2000, s. 97) mogące powodować trudności z wyrażeniem emocji towarzyszących ich izolacji, stres, zaburzenia czynności psychicznych, samoagresja, deprywacja potrzeb seksualnych (Mrozek 2011, s. 237).

Sens długoterminowych kar pozbawienia wolności jest kwestionowany z uwagi na jego znikomy aspekt wychowawczy. Często podnoszonym argumentem jest uznawanie ich za sposób na wykluczenie przestępcy ze społeczeństwa (Janiszewska-Talago 1980, s. 211). B. Wróblewski (Mrozek 2011, s. 236–237) wskazał nawet przedział – granicę czasową od 5 miesięcy do 6 lat efektywności oddziaływań resocjalizacyjnych. Kontynuowanie ich po upływie tego czasu uznał za bezskuteczne, a nawet szkodliwe. Jak zaakcentował J. Korecki (Mrozek 2011, s. 237), głównym zadaniem personelu penitencjarnego jest zaproponowanie oddziaływań minimalizujących niekorzystne konsekwencje izolacji.

Obecnie widoczna jest większa brutalizacja społeczeństwa. Skazani trafiający do tej grupy popełniają przestępstwa, które oburzają opinię społeczną. Wzrosła też ilość orzeczeń dożywotnej kary pozbawienia wolności, co tylko uzasadnia konieczność dostrzeżenia tej grupy.

Odpowiedzią na problemy w funkcjonowaniu społecznym skazanych może być koncepcja społecznej deizolacji więźniów A. Bałandynowicza (2015, s. 16), zakładająca włączenie w proces resocjalizacji penitencjarnej osób spoza personelu więziennego i systematyczne wdrażanie więźniów w poza penitencjarne struktury społeczne.

OPIS STANU WIEDZY

Charakter arteterapii uległ wielu przeobrażeniom – z oddziaływań terapeutycznych, poprzez pedagogiczne, a coraz częściej również resocjalizacyjne. Aktualna pozostaje dyskusja, czy nadal zasługują one na miano arteterapii (por. Stańko-Kaczmarek 2013, Szulc 2011).

Pojęciem poprzedzającym i szerszym znaczeniowo była kulturoterapia (Szulc 2011, s. 19–20), która bazowała na wykorzystaniu wytworów kultury, głównie sztuki, dla przywracania, poprawy zdrowia oraz jakości życia. Wprowadzona później arteterapia początkowo funkcjonowała jako forma oddziaływań specja-

listycznych – terapeutycznych (Brytyjskie i Amerykańskie Stowarzyszenia Arteterapeutów). Mimo to H. Sęk dostrzegła w arteterapii potencjał pozwalający na zmianę zachowań czy procesów intrapsychicznych, również dla osób z zaburzeniami zachowania (Stańko-Kaczmarek 2013, s. 28). W wąskim znaczeniu odnosi się ona do posługiwania się plastyką w oddziaływaniach, zaś w szerszym dołączono do niej inne środki oddziaływań, jak literaturę czy muzykę (Gładyszewska-Cylulko 2011, s. 8). Obecnie silnie eksponowanym jest aspekt edukacyjny czy pedagogiczny, co budzi wątpliwości odnośnie nazewnictwa, czy arteterapia nie stanowi odświeżenia pojęć „wychowanie przez sztukę”, „warsztaty edukacji twórczej” lub „warsztaty twórczego rozwoju” (Stańko-Kaczmarek 2013, s. 32). Kluczowym dla nadania podejmowanym działaniom miana arteterapii jest połączenie twórczego działania z refleksją i dialogiem odnośnie wytworu (Stańko-Kaczmarek 2013, s. 33). Omówienie treści wytworu po zakończonym procesie wraz z profesjonalnie przeprowadzoną terapią ma czynić z „arte” „arteterapię” (Gładyszewska-Cylulko 2011, s. 9).

Pojęciem bliskim znaczeniowo kulturoterapii jest kulturotechnika wychowawcza, która wykorzystuje kulturę do realizacji celów wychowawczych (Czapów, Jedlewska 1971, s. 370). Spotkać również można pojęcie twórczej resocjalizacji (Konopczyński 2006, s. 20), czyli „kreatywnej działalności resocjalizacyjnej prowadzonej za pomocą opracowanych metod kulturotechnicznych i metod wspomagających”, będącej uzupełnieniem resocjalizacji. Opierając się na perspektywie salutogenetycznej J. Florczykiewicz (2013, s. 146–165) zaproponowała terapię przez kreację plastyczną, jako sposób na podwyższenie dobrostanu recydywistów penitencjarnych, umożliwiając im doświadczenie poczucia satysfakcji i spełnienia.

W kontekście resocjalizacji przez sztukę T. Rudowski (2013, s. 42–44) wskazywał na konieczność rozwiązania konfliktu między działaniami twórczymi (pozytywnymi) a negatywnymi. U osób nieprzystosowanych społecznie pojawiają się specyficzne problemy: frustracja potrzeb, konflikty z otoczeniem, wybieranie agresji w odpowiedzi na niepowodzenie czy nowe sytuacje, których należy się spodziewać. Sztuka pozwala wyrazić trudne emocje, a szeroki wachlarz technik arteterapeutycznych znacząco może wzbogacić ofertę resocjalizacyjną, nie tylko w wymiarze indywidualnym, ale również społecznym – w otoczeniu innych ludzi – choćby innych skazanych. Konieczność taką dostrzegał już W. Gombrowicz (2009, s. 77): „błąd, który nachalnie i nagminnie popełniamy, polega w pierwszym rzędzie na tym: że redukuje się obcowanie człowieka ze sztuką wyłącznie do emocji artystycznej, ujmując zarazem to obcowanie w jego aspekcie skrajnie indywidualistycznym, jakby każdy z nas przeżywał sztukę na własną rękę, nogę, w hermetycznym odosobnieniu od innych ludzi. Lecz w rzeczywistości mamy tu

do czynienia z mieszanką, złożoną z wielu emocji tudzież z wielu ludzi, którzy, wzajemnie na siebie oddziaływując, wytwarzają zbiorowe przeżycie”.

Obecnie różne formy artystycznego wyrazu są powszechnie wykorzystywane w resocjalizacji penitencjarnej (Jaworska 2012, s. 356). Badania J. Florczykiewicz (2013, s. 348) również potwierdziły skuteczność takich programów.

Zaletami arteterapii są m.in.: możliwość ekspresji emocji, zmiany zachowania, eksponowanie emocji związanych z tworzeniem bez koncentrowania się na efekcie finalnym (Szulc 2001, s. 126), elastyczność w zakresie wieku uczestników czy wykorzystywanych form oddziaływania, szansa na wyrażenie swoich myśli w sposób niewerbalny (Stańko-Kaczmarek 2013, s. 57–59).

PODSUMOWANIE

W Okręgowym Inspektoracie Służby Więziennej w Lublinie znaleźć można kilka przykładów oddziaływań resocjalizacyjnych z wykorzystaniem arteterapii. Prowadzony w ostatnich dwóch latach autorski projekt K. Korony „Podziel się emocjami”, to program resocjalizacji skierowany do skazanych odbywających długoterminowe kary pozbawienia wolności w Zakładzie Karnym w Opolu Lubelskim. Cele warsztatów odnosiły się do rozwijania postawy twórczej; motywowania skazanych do refleksji nad własną sytuacją i wyrażania uczuć towarzyszących izolacji – pomoc skazanym w uświadomieniu sobie i ujawnieniu odczuć związanych z izolacją więzienną z wykorzystaniem arteterapii jako wiodącej metody pracy; aktywizowania skazanych i wdrażania ich do aktywnego i efektywnego spędzania czasu wolnego; kształtowania charakteru; poszerzania horyzontów myślowych, wzbudzania zainteresowań poznawczych; umożliwienia skazanym doświadczenia pozytywnego treningu społecznego i poprawa ich funkcjonowania wśród innych ludzi; niwelowania zachowań społecznie niepożądanych; kształtowania umiejętności współpracy w grupie; umożliwienia studentom pedagogiki resocjalizacyjnej poznania specyfiki pracy z więźniami długoterminowymi w warunkach izolacyjnych i zrozumienia ich sytuacji. Projekt składał się z dwóch części: spotkań mających na celu integrację grupy wraz z elementami treningu twórczości oraz części właściwej – projektowania i wykonywania prac plastycznych. Powstałe w trakcie warsztatów prace podzielić można na dwie kategorie: aktualne postrzeganie siebie i przyszłość. Poziom prac był bardzo różny, ale istotniejszy był ich przekaz.

Przedstawiając siebie na jednej z prac, uczestnik ukazał dualizm funkcjonowania w zakładzie karnym. Wizerunek człowieka za kratą został podzielony na dwie, wyraźnie zaznaczone części. Jego prawa strona, z wyraźnie zarysowaną postacią, w charakterystycznym więziennym uniformie, przedstawiona został na jasnym,

radosnym tle. Lewa część to odcienie szarości i czerni, z których wyłania się jedynie ręka postaci trzymającej kratę. W komentarzu autora obraz oddaje realia zakładu: czasem jest pozytywnie, gdy potrafi rozpoznać siebie, ale też przychodzą momenty trudne, w których nie poznaje siebie i nie widzi dla siebie żadnej przyszłości.

W kolejnej pracy skazany przedstawił siebie metaforycznie jako puszkę Pandory. Obraz przepełniony jest symboliką, na jaskrawym, żywym tle. Nie bez znaczenia jest to, co puszka Pandory reprezentuje – „źródło nieszczęść, nieprzewidzianych trudności, niekończących się smutków i kłopotów” (*Mała Encyklopedia Kultury Antycznej* 1966, s. 652). Na puszcze dodana jest adnotacja 100% E148, która stanowi oznaczenie „produktu”, ale dodatkowo w Kodeksie Karnym art. 148 oznacza zabójstwo – przestępstwo przeciwko życiu i zdrowiu, za które skazano uczestnika na karę 25 lat pozbawienia wolności.

Na innym obrazie skazany postrzega siebie jako samotną wyspę niewielkich rozmiarów, na niej rośnie palma kokosowa. Wyspę oblewa wzburzone morze, w którym pływają rekiny. Tłem jest niemal czerwone niebo z zachodzącym słońcem.

Prace dotyczące przyszłości są bardzo realistyczne, wręcz dosłowne. Jedna z nich przedstawia charakterystyczną wieżyczkę wartowniczą w zakładzie karnym, której tło stanowi wysoki mur więzienny zakończony drutem kolczastym. W opisie obrazu autor wyjaśnił, że namalował to, co widzi każdego dnia. Reprezentatywna jest niemożność oderwania się od więziennej rzeczywistości, również fizyczna. Zakład karny to nie tylko miejsce aktualnego pobytu, ale także przyszłość autora przez kolejne kilkanaście lat.

Inna praca łączy zarówno teraźniejszość jak i przyszłość. Stan obecny to realistyczne przedstawienie zakładu karnego, z kratami w oknach i czarnym tłem. Przyszłość to dość prozaiczne marzenie: biały dom z płotkiem, firankami w oknach, otoczony zielenią. Skazany marzy o założeniu rodziny, w której role są wyraźnie przypisane: z żoną czekającą w domu z obiadem, może dziećmi. W wypowiedzi skazanego przyszłość ta jest bardzo niepewna – odbywa karę 25 lat pozbawienia wolności.

Przyszłość kolejnego skazanego została przedstawiona jako widok z okna. Na pierwszym planie mamy grubego więziennego muru, nadgryzionego zębem czasu, z kratą przysłaniającą to, co znajduje się na dalszym planie. Wyglądając przez kratę wyłania się piękny, zielony pejzaż, jednak wyraźnie rzuca się w nim w oczy uschnięte drzewo niejako dominujące nad resztą.

Prowadzone warsztaty spotkały się z pozytywnym odzewem ze strony uczestników. Początkowa nieufność ze strony skazanych została zastąpiona entuzjazmem. Projekt został rozszerzony i przeprowadzono kolejną edycję. Powstałe prace zostaną wystawione. Pomysłem uczestników było, aby finalnie trafiły one na licytację, z której dochód zostanie przeznaczony na cele charytatywne. Zbliżone warsztaty w 2011 roku odbyły się w Areszcie Śledczym w Lublinie.

Podobne inicjatywy prowadzone są w okręgu (Zakłady Karne Opole Lubelskie, Biała Podlaska, Areszt Śledczy w Lublinie) od lat przez Koło Naukowe Twórczych Pedagogów Resocjalizujących UMCS (od 2008 roku) i adresowane do różnych grup skazanych. Zainicjowane przez M. Monist-Czerwińską i kontynuowane przez K. Koronę działania to warsztaty z wykorzystaniem sztuki, np. wykonywanie prezentów przez skazanych dla dzieci m.in. techniką decoupage, tworzenie dekoracji świątecznych (różne techniki, np. filcowanie, quilling); dramy – krótkie warsztaty, projekt „Uwolnij swoje emocje, uwolnij siebie” (współautorstwo A. Lewicka-Zelent, M. Lesiuk, 2013) oraz socjoterapii – autorski projekt „Ja wśród innych”.

Uwzględniając możliwość warunkowego przedterminowego zwolnienia, osoby skazane na dożywotnią karę pozbawienia wolności w 2000 r. i kilka lat wcześniej będą miały możliwość wyjścia na wolność w latach 2020–2025. Jest to bardzo bliska perspektywa. Samo monitorowanie tej części populacji (Mrozek 2011, s. 244) wydaje się być działaniem nieadekwatnym. Od kilku lat w penitencjarystyce widoczne jest zwrócenie uwagi na tę grupę. Cyklicznie odbywają się też konkursy na najlepszy program resocjalizacyjny skierowany do tej grupy (www.sw.gov.pl). Istnieje też uzasadniona potrzeba poszukiwania oddziaływań wartościowych merytorycznie, o udowodnionej skuteczności (z przyjęciem jasnych kryteriów skuteczności), które pozwalałyby na wdrażanie ich nie tylko w skali lokalnej, lecz całego kraju. Ustawodawca wprowadził również rozwiązanie pozwalające na zastosowanie nadzoru prewencyjnego lub umieszczenie w Krajowym Ośrodku Zapobiegania Zachowaniom Dysocjalnym dla osób „stwarzających zagrożenie” bez określenia terminu (Dz. U. 2014 poz. 24), jako formę ochrony społeczeństwa.

Niekwestionowanym elementem skutecznej resocjalizacji jest system przepustek (Stańdo-Kawecka 2007, s. 301). W odniesieniu do grupy skazanych na długoterminowe kary pozbawienia wolności temat ten stale budzi wiele kontrowersji. Sytuacji nie ułatwiają doniesienia medialne o kolejnych brutalnych przestępstwach popełnionych przez osoby korzystające z przepustek (Kościńska 2018). Wydarzenia takie sprowadzają dyskusję do podstawowego dylematu o granicę możliwości pomocy sprawcy przestępstwa (zwiększanie jego szans na pozytywną resocjalizację) a ochrony społeczeństwa. Potęgują też głosy o potrzebie izolowania tej grupy skazanych lub wręcz korzystania z prawa eliminowania ich ze społeczeństwa (wspomniany wcześniej nadzór prewencyjny czy umieszczenie w ośrodku). Poszukiwania nadal trwają. Mimo dokładnej diagnozy, identyfikowania czynników ryzyka i chroniących, właściwego zachowania na terenie zakładu karnego, korzystania z oferty resocjalizacyjnej czy wreszcie wielokrotnego korzystania z przepustek pozostają wątpliwości, które trudno rozstrzygnąć: czy i z jaką pewnością specjaliści są w stanie wziąć odpowiedzialność za drugiego człowieka i orzec, że nie stwarza on już zagrożenia dla społeczeństwa? Oraz podstawowe: czy decyzja

taka (o ponownym popełnieniu przestępstwa) nie należy jedynie do sprawcy? Zamiast szukać rozstrzygnięcia, raczej należy uznać odpowiedzialność zarówno sprawców, jak i każdego członka społeczeństwa. „Jesteśmy odpowiedzialni nie tylko za to, co robimy, także za to, czego nie robimy” (Molier) i dalej poszukiwać oddziaływań, które pozwolą przywrócić wiarę w skuteczność resocjalizacji. Takimi oddziaływaniami mogą być te z wykorzystaniem arteterapii.

LITERATURA

- Baładynowicz A., 2015, *Probacyjna sprawiedliwość karząca*. Warszawa, Wydawnictwo Wolters Kluwer.
- Benedyczak S., Jędrzejak K., Nowak B., Szczepaniak P., Urbańska I., 1995, *Wprowadzenie do metodyki pracy penitencjarnej*. Kalisz, COSSW.
- Czapów Cz., Jedlewski St., 1971, *Pedagogika resocjalizacyjna*. Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Dymanus-Gaudyn A., 2014, *Przestępczość małoletnich jako problem społeczny* [źródło: <http://www.psychologia-spoeczna.pl/artykuly/1599-przestepczosc-maloletnich-jako-problem-spoeczny.html>, dostęp: 12.09.2018].
- Florczykiewicz J., 2013, *Terapia przez kreację plastyczną w resocjalizacji recydywistów penitencjarnych*. Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Gładyszewska-Cylulko J., 2011, *Arteterapia w pracy pedagoga. Teoretyczne i praktyczne podstawy terapii przez sztukę*. Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Gombrowicz W., *Ferdynurke* [źródło: <https://www.biblionetka.pl/art.aspx?id=713703>, dostęp: 16.08.2018r.].
- Informacja o wykonywaniu kary pozbawienia wolności i tymczasowego aresztowania za rok 2010*. Warszawa, Ministerstwo Sprawiedliwości, CZSW.
- Janiszewska-Talago E., 1980, *Wykonywanie kar długoterminowego pozbawienia wolności*. Warszawa.
- Jaworska A., 2012, *Leksykon resocjalizacji*. Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Jaworska A., 2016, *Zasoby osobiste i społeczne skazanych w procesie oddziaływań penitencjarnych*. Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Jędrzejak K., 1996, *Podkultura więzienna. Wybrane zagadnienia psychospołeczne instytucji penitencjarnej*. Kalisz.
- Konopczyński M., 2006, *Metody twórczej resocjalizacji. Teoria i praktyka wychowawcza*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Konopczyński M., 2009, *Metody twórczej resocjalizacji. Teoria i praktyka wychowawcza*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.

- Kozińska A., 2018, *Brutalne morderstwo kobiety i trzyletniego dziecka. Nowe fakty w sprawie rodzinnego dramatu* [źródło: <https://wiadomosci.wp.pl/brutalne-morderstwo-kobiety-i-trzyletniego-dziecka-nowe-fakty-w-sprawie-rodzinnego-dramatu-6295228256835201a>, dostęp: 14.09.2018].
- Kuć M., 2011, *Prawne podstawy resocjalizacji*. Warszawa, Wydawnictwo C.H. Beck.
- Lewicka-Zelent A., Korona K., Lesiuk M., 2013, *Psychospołeczne funkcjonowanie uczestników programu resocjalizacyjnego „Uwolnij swoje emocje. Uwolnij siebie”*. Lublin, Wydawnictwo Episteme.
- Łuczak E., 2012, *Sytuacje trudne w zakładach karnych i ich konsekwencje*. „Niepełnosprawność” nr 8, Gdańsk, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 40–47.
- Machel H., 2003, *Więzienie jako instytucja karna i resocjalizacyjna*. Gdańsk, Wydawnictwo Arche.
- Machel H., 2008, *Sens i bezsens resocjalizacji penitencjarnej- casus polski. Studium penitencjarno-pedagogiczne*. Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Mała Encyklopedia Kultury Antycznej, 1966, s. 652; [źródło: <https://pl.wikipedia.org/wiki/Pandora>; dostęp: 12.09.2018].
- Marczak M., 2009, *Resocjalizacyjne programy penitencjarne realizowane przez Służbę Więzienną w Polsce*. Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Molier (Jean Baptiste Poquelin) [źródło: <https://pl.wikiquote.org/wiki/Odpowiedzialno%C5%9B%C4%87>, dostęp: 21.06.2018].
- Mrozek K., 2011, *Istota długoterminowej kary pozbawienia wolności oraz jej struktura i dynamika*. Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego, t. XXVII, AUWr, No 3325, Wrocław, 235–244.
- Przybyliński S., 2005, *Podkultura więzienna – wielowymiarowość rzeczywistości penitencjarnej*. Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Roczna informacja statystyczna za rok 2010. Warszawa, Ministerstwo Sprawiedliwości, CZSW.
- Roczna informacja statystyczna za rok 2015. Warszawa, Ministerstwo Sprawiedliwości, CZSW.
- Roczna informacja statystyczna za rok 2016. Warszawa, Ministerstwo Sprawiedliwości, CZSW.
- Roczna Informacja Statystyczna za rok 2017. Ministerstwo Sprawiedliwości, Centralny Zarząd Służby Więziennej, Warszawa.
- Roczna Informacja Statystyczna za rok 2018. Ministerstwo Sprawiedliwości, Centralny Zarząd Służby Więziennej, Warszawa.
- Rudowski T., 2013, *Edukacja i terapia przez sztukę. Arteterapia w świetle teorii doznań transakcyjnych*. Warszawa, Wydawnictwo Eneteia.
- Smółka P., 2008, *Jak skutecznie szkolić umiejętności interpersonalne?* [źródło: <http://www.psychologia.net.pl/artukul.php?level=160>, dostęp: 10.06.2018].

- Stanik J.M., 2008, *Diagnozowanie nieprzystosowania społecznego i asocjalności*. W: B. Stańdo-Kawecka B., 2007, *Cele wykonywania kary pozbawienia wolności w krajach europejskich*. „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych”, XI, z. 1, 295–312.
- Stańko-Kaczmarek M., 2013, *Arteterapia i warsztaty edukacji twórczej*. Wydawnictwo Difin, Warszawa.
- Szulc W., 2001, *Sztuka w służbie medycyny. Od antyku do postmodernizmu*. Poznań, Akademia Medyczna im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu.
- Szulc W., 2011, *Arteterapia. Narodziny idei, ewolucja teorii, rozwój praktyki*. Warszawa, Wydawnictwo Difin.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. 1997 nr 90 poz. 557).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U.2018.0.652).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. 1997 nr 88 poz. 553).
- Ustawa z dnia 22 listopada 2013 r. o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób (Dz. U. 2014 poz. 24; tzw. „ustawa o bestiach”).
- Wojciechowska U., 2010, *Uczenie konstruktywnych form radzenia sobie z napięciem i negatywnymi uczuciami u młodocianych więźniów śledczych*. W: *Socjoterapia*, K. Sawicka (red.), Warszawa, Wydawnictwo Kompendium, 258–259.
- Wolska A., 2000, *Model czynników ryzyka popełnienia zabójstwa*. Szczecin, Wydawnictwo Naukowe US.
- www.sw.gov.pl
- <https://www.sw.gov.pl/aktualnosc/centralny-zarzad-sluzby-wieziennej-wyniki-konkursu-na-najlepszy-program-resocjalizacji%20rozszygni%C4%99ty> (dostęp: 21.06.2018).

USING ART THERAPY IN PENITENTIARY REHABILITATION

Abstract: Introduction. The aim of the proposed paper is to draw attention to the possibility of using art therapy in social rehabilitation with socially maladjusted people, with particular emphasis on penitentiary rehabilitation. Description of the state of knowledge. Art-therapy effects will be presented from the perspective of penitentiary and rehabilitation practice. The author will refer problems and opportunities associated with the choice of artetherapy as the main method of conducting interactions with prisoners who have been sentenced to long term deprivation of liberty. Summary. In the last part of the paper, reflections will be included, taking into account the experience from the implementation of proprietary programs in prisons.

Keywords: art therapy, penitentiary rehabilitation, prisoner